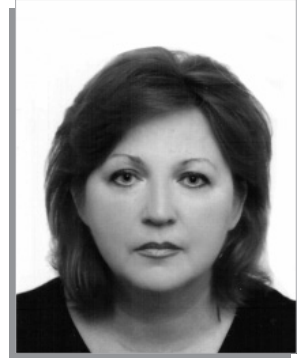

УДК 343.614

DOI: 10.31359/2411-5584-2021-44-1-118

І. О. ЗІНЧЕНКО

кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: criminallaw2v@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8295-4518>

Є. В. ШЕВЧЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків,
e-mail: krimlaw1@nulu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7072-8505>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОВЕДЕННЯ ДО САМОГУБСТВА (ст. 120 КК УКРАЇНИ)¹

Стаття присвячена з'ясуванню проблемних питань кримінальної відповідальності за доведення до самогубства (ст. 120 КК України). Авторами доведено, що у боротьбі з указаним протиправним діянням важливу роль відіграє ст. 120 КК «Доведення до самогубства», від чіткості і зрозумілості приписів якої залежить ефективність застосування кримінального закону.

¹ © Зінченко І. О., Шевченко Є. В., 2021. Стаття публікується на умовах ліцензії Creative Commons – Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).

Статтю розміщено на сайті збірника: <http://econtlaw.nlu.edu.ua>.

У статті з урахуванням сучасної юридичної літератури проаналізовано зміст останніх законодавчих новел щодо ознак складу даного кримінального правопорушення, розглянуто спірні питання кваліфікації доведення до самогубства та його відмежування від суміжних діянь, висловлено пропозиції щодо подальшого удосконалення кримінальної відповідальності за доведення до самогубства з огляду на реалії сьогодення. З'ясовано зміст нових ознак складу кримінального порушення доведення до самогубства, якими ст.120 КК було доповнено Законом України №2292-VIII від 08.02.2018, а саме поняття: «систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі потерпілого», «схиляння до самогубства», «інші дії, що сприяють вчиненню самогубства» тощо. Висвітлена низка проблем, пов'язаних із запобіганням дитячим самогубствам, проаналізовані тенденції сучасної судової практики щодо кваліфікації доведення до самогубства та замаху на нього.

Ключові слова: кримінальна відповідальність, самогубство, доведення до самогубства, шантаж, схиляння до самогубства.

Постановка проблеми. За даними доповіді Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), опублікованої напередодні Всесвітнього дня запобігання самогубствам, що відзначається 10 вересня, щороку в світі близько 800 тисяч людей закінчують життя самогубством, а кожні 40 секунд на планеті стається один випадок суїциду¹. 79% самогубств припадає на країни з низьким і середнім рівнями доходу [1]. При цьому ці дані не враховують спроби самогубств, які за оцінкою тієї ж ВООЗ вчинюються приблизно у 20 разів частіше, ніж «вдалі» самогубства. Україна у цій сумній статистиці займає досить незavidне місце. І хоча наша країна не входить до першої десятки держав із найвищими показниками самогубств на душу населення, проте перевищує середньосвітові показники майже удвічі.

За результатами дослідження В. О. Кірієнка (V. O. Kirienko) найбільш схильними до вчинення самогубства внаслідок доведення до нього є представники таких вікових груп: неповнолітні (12–18 років) – 52%, молодь (18–35 років) – 21%, люди середнього віку (35–55 років) – 21%, люди похилого віку (55–75 років) – 6%. Також встановлено, що в сучасній Україні катастрофічно збільшується рівень дитячих самогубств [2, с. 10].

Згідно із даними інформаційної агенції Інтерфакс-Україна в 2019 р. в Україні було зафіксовано 111 самогубств і спроб самогубства серед неповнолітніх, у тому числі кожний сьомий випадок – серед дітей молодших десятирічного віку. А 2021 рік розпочався із 18 самогубств і спроб їх учинити серед дітей від 10 до 16 років [3].

¹ Згідно із визначенням ВООЗ (1982) суїцид – акт самогубства із фатальним результатом; замах на самогубство – аналогічний акт, який не має фатального результату.

Основними причинами дитячих самогубств фахівці називають: непорозуміння із близькими, проблеми з особами протилежної статі, а також умисну діяльність окремих осіб із доведення та схиляння до самогубства, як, наприклад, «булінг», активізацію «груп смерті» у соціальних мережах, залучення дітей до участі у небезпечних для життя «квестах» тощо. Зазначене дає підстави стверджувати, що у боротьбі з указаними протиправними діями важливу роль відіграє ст. 120 КК «Доведення до самогубства», від чіткості й зрозумілості приписів якої залежить ефективність застосування кримінального закону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кримінальної відповідальності за доведення до самогубства вивчало чимало українських та зарубіжних учених. Серед них: М. І. Бажанов (M. I. Bazhanov) [4], С. В. Бородін (S. V. Borodin) [5], Л. П. Брич (L. P. Brych) [6], В. К. Грищук (V. K. Gryshchuk) [7], Н. О. Гуторова (N. O. Hutorova) [8], О. А. Гусак (O. A. Husak) [9], В. О. Кірієнко (V. O. Kirienko) [2], Ю. О. Уколова (Yu. O. Ukolova) [10], Є. В. Фесенко (E. V. Fesenko) [11], С. В. Філіпова (S. V. Filipova) [12], Л. М. Шестопалова (L. M. Shestopalova) [13], Н. М. Ярмиш (N. M. Yarmysh) [14] та ін. У своїх наукових працях вони досліджували склад цього кримінального правопорушення, проблеми його кваліфікації, визначали кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство. Утім, після набрання чинності Законом України № 2292-VIII від 08.02.2018 [15, с. 72], яким були внесені істотні зміни в ст. 120 КК, виникла потреба в з'ясуванні нових ознак складу цього кримінального правопорушення, визначенні їх впливу на кваліфікацію, відмежуванні від суміжних діянь та висловленні пропозицій щодо подальшого вдосконалення кримінальної відповідальності за доведення до самогубства з огляду на реалії сьогодення.

Формулювання цілей. У зв'язку із вищезазначеним, мета цієї публікації полягає в тому, щоб на підставі ґрунтовного аналізу наукової літератури проаналізувати передбачений ст. 120 КК України склад кримінального правопорушення «доведення до самогубства», розкрити зміст останніх законодавчих новел та визначити тенденції судової практики щодо його правильної кваліфікації. На думку авторів, вирішення поставлених завдань сприятиме більш ефективному застосуванню кримінального закону, дозволить уникнути помилок при кваліфікації цього кримінального правопорушення та може бути враховане у законодавчій діяльності під час наступного удосконалення приписів ст. 120 КК.

Виклад основного матеріалу. Подальше проведення правової реформи та удосконалення українського законодавства мають здійснюватися відповідно до конституційного принципу, що затверджує пріоритет прав людини,

її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку як найвищу соціальну цінність усієї державно-правової та суспільної системи України. Зрозуміло, що, зважаючи на це, в Україні визнаються та гарантуються права і свободи людини і громадянина згідно із загальноновизнаними принципами та нормами міжнародного права. З урахуванням вказаного, право на життя кожної людини, її захист становлять основу гуманістичної діяльності суспільства та держави. Саме тому держава повинна захищати життя людини, гарантуючи їй реалізацію права на життя, та за допомогою створення правового механізму забезпечувати зазначене. У вітчизняній кримінально-правовій науці в останні роки намітилися позитивні тенденції розширення проблематики досліджень, що стосуються реалізації державної політики протидії таким діям, що пов'язано з протиправними проявами, пов'язаним із посяганням на життя людини. Серед деліктів цього виду особливе місце посідає таке кримінальне правопорушення, як доведення до самогубства (ст. 120 КК України). Та, як висновок, відповідні проблеми кваліфікації доведення до самогубства викликають певні складнощі.

Конституція України у ст. 3 проголошує, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність та безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [16]. Для забезпечення охорони вказаних цінностей держава і суспільство здійснюють широке коло заходів соціально-економічного й організаційно-управлінського характеру. Важливу роль також відіграють правові засоби, особливо засоби кримінального права, за допомогою яких здійснюється кримінально-правова охорона життя та здоров'я людини як найвищих цінностей [17].

Чинний КК України передбачає низку суспільно небезпечних діянь, які посягають на життя і здоров'я особи. Вказані діяння поміщені у самостійний розділ II Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи», виходячи із єдиного родового об'єкта цих посягань [18].

Як зазначалося, згідно з приписами Конституції України життя людини визнається найвищою соціальною цінністю (ст. 3), кожна людина має невід'ємне право на життя і ніхто не може свавільно позбавити людину життя (ст. 27). Тому кримінальні правопорушення проти життя становлять підвищену суспільну небезпеку. У теорії кримінального права кримінальні правопорушення проти життя визначаються як учинені умисно або з необережності суспільно небезпечні діяння, що посягають на життя іншої людини і безпосередньо спричиняють їй смерть або доводять до самогубства [19, с. 16].

Доведення до самогубства, кримінальна відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 120 КК України, також є одним із найнебезпечніших кримінальних правопорушень проти життя людини.

Зауважимо, що за КК України наразі встановлена відповідальність лише за доведення до самогубства одної людини іншою. Сам факт позбавлення себе життя не є кримінально караним і розглядається здебільшого як моральна, а не правова проблема. У поле зору кримінальної юстиції самогубство потрапляє лише у випадку, якщо поведінка особи, що покінчила із життям, детермінована діями іншої особи, яка довела її до суїциду [19, с. 160].

Норма, якою передбачена кримінальна відповідальність за доведення до самогубства, зазнала багато змін на шляху до свого сучасного вигляду. Історія свідчить, що у першому КК УРСР 1922 р. у ст. 148 караною визнавалась лише підмова до самогубства неповнолітнього або особи, свідомо не здатної розуміти вчинене або керувати своїми вчинками. Окремої статті, яка б передбачала кримінальну відповідальність саме за доведення до самогубства, цей кодекс ще не містив [20, с. 21].

Така норма вперше з'явилася у КК УРСР 1927 р., у ст. 145 якого передбачалась кримінальна відповідальність уже за доведення до самогубства чи замаху на нього особи, що перебуває у матеріальній чи іншій залежності від другої особи, жорстоким поводженням останньої або іншим зловживанням її своїм становищем [21, с. 104].

Слід зазначити, що після закінчення громадянської війни разом із остаточною перемогою диктатури пролетаріату, тоталітарного режиму та політичного курсу на побудову комуністичного суспільства проблема вчинення самогубств у СРСР поступово стала замовчуватися, тому що офіційна ідеологія не передбачала місця такому явищу в рівноправному, щасливому та психічно здоровому суспільстві [21, с. 34]. Через це майже до поч. 70-х рр. минулого століття у науці кримінального права не проводилося значущих наукових досліджень із питань доведення до самогубства, і тільки час від часу у спеціальних журналах переважно із психіатрії з'являлися окремі статті щодо вчинення самогубств психічно хворими людьми [22].

Подальше удосконалення кримінальної відповідальності за доведення до самогубства відбулося в КК УРСР 1960 р. Згідно із ч. 1 ст. 99 цього кодексу було караним доведення до самогубства або до замаху на самогубство особи, що перебуває в матеріальній чи іншій залежності від другої особи шляхом жорстокого поводження чи систематичного приниження її людської гідності. Відповідно до частини 2 ст. 99 передбачалась відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство внаслідок систематичного цькування чи наклепу з боку особи, від якої потерпілий не перебував у матеріальній чи іншій залежності.

Під час реформи кримінального права і прийняття нового КК у 2001 р. стаття, якою передбачалась кримінальна відповідальність за доведення до самогубства, була істотно змінена завдяки криміналізації нових способів

учинення цього діяння, а також розширення кола потерпілих за рахунок їх найбільш уразливої категорії – неповнолітніх осіб.

Згідно із частиною 1 ст. 120 КК відповідальність за доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство наставала за умови, що потерпілий вчинив відповідні дії внаслідок жорстокого поводження з ним, шантажу, примушування до вчинення протиправних дій або систематичного приниження його людської гідності винним [18]. Кваліфікуючими ознаками ч. 2 ст. 120 КК визнавались дії, вчинені щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб, а ч. 3 відповідно – вчинення діяння, передбаченого ч. 1 або 2, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього.

Наразі ст. 120 КК застосовується в редакції Закону України №2292-VIII від 08.02.2018 р. [15], згідно з яким до об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення було додано низку нових ознак, що характеризують доведення до самогубства, а саме: систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі потерпілого, схиляння до самогубства, а також інші дії, що сприяють учиненню самогубства.

Таким чином, після зазначеного вдосконалення приписів ст. 120 КК перелік способів доведення до самогубства перестав бути вичерпним, що, без сумніву, має позитивний характер, адже дозволяє встановлювати ознаки складу даного кримінального правопорушення у нетипових ситуаціях впливу на психіку потерпілої особи з метою викликати у неї бажання скоїти суїцид. Особливої актуальності нові способи доведення до самогубства набувають щодо випадків суїциду серед неповнолітніх осіб, адже за попередньою редакцією ст. 120 КК було складно, а іноді й неможливо притягати до кримінальної відповідальності осіб, які через мережу Інтернет здійснювали руйнівний вплив на дітей і підлітків.

Наразі для кваліфікації кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 120 КК потрібно встановити такі ознаки: по-перше, наявність суспільно небезпечного діяння, що полягає у вчиненні вказаних вище дій чи бездіяльності; по-друге, наслідки у вигляді самогубства потерпілої особи або замаху на самогубство; по-третє, необхідний причинний зв'язок між учиненим діянням і наслідками.

Традиційно під жорстоким поводженням судова практика, як це слідує із положень абз. 2 п. 28 ППВСУ від 7 лютого 2003 р., розуміє безжалісні, грубі діяння, які завдають потерпілому фізичних чи психічних страждань (мордування, систематичне заподіяння тілесних ушкоджень чи побоїв, позбавлення їжі, води, одягу, житла тощо). Систематичним приниженням людської гідності є тривале зневажливе ставлення до потерпілого (постійні образи, приниження, знущання над ним тощо) [23, с. 187].

Слід зазначити, що у розділі II Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи» є низка статей, які також передбачають кримінальну відповідальність за жорстокі дії щодо потерпілого: ст. 126 КК – побої і мордування; ст. 126¹ КК – домашнє насильство; ст. 127 КК – катування тощо. Наприклад, катування полягає в умисному заподіянні сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій; домашнє насильство відповідно – в умисному систематичному вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах тощо. У таких випадках, як слушно зазначається в літературі, є підстави розглядати вказані склади кримінальних правопорушень як спеціальні види жорстокого поведження із потерпілим [9, с. 7; 24, с. 159, 164]. При цьому практика підтверджує, що психотравмуючий вплив катування нерідко веде до самогубства. Таким чином, якщо домашнє насильство, мордування або катування потерпілого призводить до його самогубства або замаху на самогубство, вчинені діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 126, 126¹ або 127 КК та ст. 120 КК.

Утім під жорстоким поведженням слід розуміти не лише прояви фізичного насильства, погроз або знущань щодо потерпілого. Способи доведення до самогубства можуть бути більш витонченими. Наразі психіатри і психологи все частіше говорять про особливо небезпечну форму психологічного насильства, яку називають «газлайтінг». Це поняття походить від назви п'єси британського драматурга Патріка Гамільтона (Patrick Hamilton) «Газове світло» (Gas Light), за якою зняли однойменний фільм. За сюжетом чоловік намагається переконати дружину, що вона збожеволіла. Героїня чує кроки на горищі, а світло ламп регулярно тьмяніє. Проте маніпулятор запевняє жінку, що їй це здається. Мета «газлайтінгу» – змусити потерпілого сумніватися у своєму сприйнятті навколишньої дійсності та у власній психічній адекватності. Кривдник поступово переконує потерпілу особу, що саме вона провокує конфлікти. Маніпулюючи з обставинами, систематично наполягаючи на своїй версії реальності, він ставить під сумнів спроможність жертви згадувати події, знецінює її думки й почуття, звинувачує у вигадках тощо. Наслідки подібних маніпуляцій є руйнівними для психіки жертви. Продовжуючись тривалий час, «газлайтінг» може викликати у потерпілого психічні зриви, а згодом – психічні розлади із непередбачуваними наслідками, у тому числі й самогубство. Ідентифікувати й довести таке явище дуже складно, адже ситуація здебільшого розгортається у жертви вдома, так би мовити, «за зачиненими дверима».

Усі зазначені ознаки є оціночними поняттями, а тому під час вирішення питання про те, чи мало місце жорстоке поводження або приниження людської гідності, потрібно керуватися нормами моралі, що відповідають нормальному співжиттю у людському суспільстві. Судова практика не відносить до цих ознак випадки розлучення подружжя, відмову від шлюбу, припинення спільного життя тощо, якщо при цьому з боку одного з подружжя не вчинювалися дії, що принижують людську гідність або свідчать про жорстоке поводження з другим.

Так, М. І. Бажанов (M. I. Vazhanov) наводить приклад, коли суд не визнав у діянні Т. ознак доведення до самогубства його співмешканки Ф. Як було встановлено, Т. співмешкав із Ф., обіцяючи одружитися із нею. У подальшому, не припиняючи зв'язку із Ф., він почав зустрічатися з С. Коли Ф. прийшла до Т. на роботу з'ясовувати стосунки, він наговорив їй грубощів, а також сказав, що подароване намисто купив не для неї, а для С. У той же день Ф. покінчила життя самогубством. Суд зазначив, що не встановлено фактів, які б свідчили, що Т. жорстоко поведився або систематично принижував людську гідність Ф. А обставина, що Т. наговорив грубощів Ф., коли остання повернула йому подароване намисто, не дає підстав для висновку, що Т. довів Ф. до самогубства [4, с. 236].

Систематичний протиправний примус – це фізичний чи психічний вплив на особу з метою спонукати її до дій, вчинення яких заборонено законом. Такий вплив може полягати у застосуванні фізичного або психічного насильства щодо потерпілого або близьких до нього осіб чи в погрозі знищення або пошкодження майна тощо. Протиправний примус має бути систематичним, тобто повторюватися. У кримінальному праві, звичайно, під систематичністю розуміють повторюваність діяння не менше трьох разів, що свідчить про певну тенденцію кримінально протиправної поведінки винної особи. У контексті такого способу доведення до самогубства позитивною стала вказівка про те, що протиправний примус стосується тільки дій, які суперечать волі особи, адже особа може під впливом примусу вчиняти певні дії і за власною волею.

Шантаж – це погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці. Під відомостями такого роду слід розуміти будь-які факти із минулого або сьогодення потерпілого або його близьких родичів (навіть уже померлих), розголошення яких може спричинити шкоду їхній честі та гідності. Такі відомості можуть стосуватися як поведінки самого потерпілого чи його родичів, так і інших життєвих обставин, до яких хтось із них був причетний. Розголошені відомості можуть бути такими, що ганьблять потерпілого, а можуть і не мати такої ознаки. Тому за змістом погроза розголосити відомості, які потерпілий бажає зберегти в таємниці, є дещо ширшою,

ніж погроза розголосити відомості, які ганьблять потерпілого [25]. При цьому вказані відомості можуть як відповідати дійсності, так і бути помилковими. Важливо, що їх зміст потерпілий не бажає розголошувати.

Судова практика обґрунтовано розглядає як шантаж і погрозу розголосити особисті таємниці потерпілого, наприклад, таємницю усиновлення, відомості про проведення медичного огляду чи наявність медичного діагнозу. Рівною мірою сюди можна віднести і погрозу розголосити відомості про вчинення або причетність потерпілого до якого-небудь кримінального правопорушення, адже такі факти можуть кинути тінь на репутацію потерпілого чи його близьких, зруйнувати їхню кар'єру, особисте життя тощо. При цьому не мають значення характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, реальна можливість притягнення до кримінальної відповідальності або звільнення від неї, наприклад, за амністією, у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК), закінченням строків давності (ст. 49 КК) тощо.

Схиляння до самогубства та інші дії, що сприяють учиненню самогубства, – є новими ознаками об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення і в цілому заслуговують схвальної оцінки.

По-перше, указаним діянням властивий високий рівень суспільної небезпечності. Як зазначається в літературі, схиляння до самогубства породжує у потенційного потерпілого бажання покінчити із життям, виступає необхідною умовою вчинення суїцидальних дій, а вчинення інших дій, що сприяють самогубству, призводить до подальшого розвитку причинного зв'язку і, врешті-решт, до трагічних наслідків [12, с. 13].

По-друге, криміналізація схиляння до самогубства і дій із сприяння самогубству істотно розширяє межі застосування ст. 120 КК, що дозволяє ліквідувати прогалини у кримінальному праві, адже у попередній редакції ч. 1 ст. 120 КК перелік способів доведення до самогубства був вичерпним і не охоплював більш «витончених», нетипових дій винної особи, прямо в законі не передбачених.

По-третє, обґрунтованість розглядуваних законодавчих змін підтверджується як вітчизняним законотворчим досвідом, так сучасним кримінальним правом інших держав. Нагадаємо, що згідно зі ст. 148 КК УРСР 1922 р. караною була «підмова до самогубства», що по суті є нічим іншим, як одним із способів схиляння [20]. Щодо сьогодення, то кримінальна відповідальність за підбурювання до самогубства або сприяння останньому наразі передбачена у КК багатьох держав. Наприклад, згідно зі ст. 115 КК Швейцарії караним є схиляння до самогубства і пособництво у самогубстві [12]. Згідно зі статтями 110¹ та 110² КК РФ настає кримінальна відповідальність відповідно за схиляння або сприяння вчиненню самогубства і за організацію діяльності, спрямованої на спонукування до вчинення самогубства тощо [12].

У контексті ч. 1 ст. 120 КК України під схилянням до самогубства слід розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії винного, спрямовані на формування у потерпілої особи свідомого наміру заподіяти собі смерть. Такі дії можна розглядати як особливий вид підбурювання, причому вони можуть бути як разовими, так і багаторазовими. Схиляння може вчинюватися тільки шляхом активних дій і тільки щодо конкретної особи. Способи схиляння можуть бути різними: умовляння, переконання, залякування, навіть пропозиція піти з життя разом тощо. Указуючи на інші дії як ознаку цього кримінального правопорушення законодавець вдається до відкритого їх переліку. Це означає, що за наявності до цього підстав будь-які дії особи, спрямовані на збудження рішучості у іншої особи позбавити себе життя, можуть бути розглянуті як доведення до самогубства.

Приводом до внесення змін до статті «Доведення до самогубства» стало відкриття кримінального провадження щодо Є. Кривошеєва (E. Krivosheev) за ст. 120 КК у вересні 2015 р. у місті Запоріжжя. Його підозрювали у доведенні до самогубства через інтернет дев'яти молодих жінок, чотири з яких проживали на території Російської Федерації, а п'ять – в Україні. На жаль, тільки одну з жертв на території України вдалося врятувати. Правоохоронці зафіксували IP-адресу підозрюваного, який підписувався жіночим ім'ям у соціальній мережі ВКонтакті, обирав жертву, представлявся медичною сестрою та надавав рекомендації, як учинити самогубство, які знаряддя використовувати, як краще обирати місце для повішення тощо. Проте підстави для притягнення до відповідальності Є. Кривошеєва (E. Krivosheev) були відсутні, оскільки він не поведився із жертвами жорстоко, не шантажував їх, не примушував до протиправних дій, а інші способи доведення до самогубства диспозицією ст. 120 КК не передбачались [26].

Наразі вказані способи доведення до самогубства особливо актуальні, тому що в Україні активно діють так звані «групи смерті», які створюються в соціальних мережах і спрямовані на схиляння підлітків (у переважній більшості) до вчинення суїциду. На початку 2017 р. в мережі Інтернет широко обговорювалася підліткова гра «Синій кит» (її інші назви – «Тихий дім», «Море китів», «Червона сова», «Розбуди мене в 4:20» тощо). Ця смертельна гра має багато назв, але її результат завжди однаковий – самогубство дитини. За даними Національної поліції України тільки в одній із таких спільнот було виявлено більше 200 активних користувачів з України. Як правило, доступ до таких груп є закритим, а членство здійснюється на розсуд адміністратора. Суть гри полягає у проходженні «квесту», який починається із заподіяння собі незначного каліцтва, а закінчується смертю. Перше завдання дане дитині – прокинутися о 4:20 і написати адміністратору. Усе подальше спілкування відбувається у той самий час. Це порушує нормальний режим дитини, і вона стає

більш вразливою. Кожен день або через день з'являються нові завдання, які стають більш складними. Наприклад, вирізати на собі якесь зображення або символ і надіслати фото адміністратору. Наступне завдання пропонує дитині повністю відмовитися від сну, після чого вона втрачає орієнтацію в часі, плутає сон і реальність. Останнє завдання – вистрибнути з вікна. Найстрашніше, що на участь у таких «квестах» підлітків штовхає реальне бажання померти. Під час «квесту» маніпулятори визначають ступінь завзятості учасника. Дитину заохочують похвалами або навпаки залякують, насаджуючи почуття провини. Спілкуються виключно на суїцидальні теми, втираються в довіру, дізнаються контакти, адресу, інші особисті дані, надсилають відео та музику, яку нормальній людині важко сприймати. Якщо дитина намагається відмовитися від участі в грі, починаються погрози, залякування, приниження. Надіслані фото стають додатковим інструментом тиску. Дитина боїться, що матеріали потраплять до батьків чи друзів, не хоче ганьби і сорому. У грі «Червона сова» підлітків примушують не спати і втікати з дому. Нещодавно підлітки захопилися ще однією грою під назвою «Біжи або помри», суть якої в тому, що дитина має перебігати дорогу впритул до наближення машини.

За даними правоохоронних органів ситуація із дитячими самогубствами в Україні наразі є досить тривожною. Заступник Генерального прокурора Г. Мамедов (G. Mammadov) в інтерв'ю інформаційній агенції «Інтерфакс–Україна» повідомив, що в 2019 р. самогубство або спробу суїциду вчинили 111 дітей, при цьому кожен сьомий випадок стався серед дітей молодших 10 років [3 23]. А на початку 2021 р. в Україні прокотилася хвиля дитячих самогубств і спроб самогубства. За даними Національної поліції України за перші два місяці цього року сталося 18 випадків самогубств і спроб їх учинити серед дітей від 10 до 16 років. Особливий суспільний резонанс викликали випадки отруєння підлітків великою кількістю пігулок, зокрема препаратом «Дротаверин». Поліція встановила, що діти, які постраждали, були вмотивовані на вказані дії після перегляду відповідного відео із соціальної мережі ТiКТоК [3].

Законодавчою реакцією на подібні негативні явища стали підготовлені і подані до Верховної Ради України 22 лютого 2021 р. законопроекти № 5122-1 і № 5131 відповідно «Про внесення змін до Закону України “Про лікарські засоби” щодо заборони продажу лікарських засобів особам, які не досягли 14 років», і «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення вимог законодавства України “Про лікарські засоби”», які передбачають удосконалення контролю за відпуском лікарських засобів шляхом установлення мінімального віку, з якого особа набуває права на придбання лікарських засобів. У пояснювальних записках до законопроектів зокрема зазначено, що великим

фактором ризику є так звані «тренди» в інтернеті із закликами вживання лікарських засобів задля експериментів з метою отримання додаткових відчуттів, що стрімко поширюються у мережі і становлять собою небезпеку. Адже діти можуть не розуміти наслідків своїх дій та вважають розвагою те, що призводить до катастрофічних наслідків. Останній «тренд» однієї із соціальних мереж уже призвів до отруєння дітей як на території України, так і Європи, адже закликає вживати у великій кількості спазмолітичні препарати – лікарські засоби, які відпускаються без рецепту і які дитина може придбати у будь-якій аптеці [1].

Наразі серед юристів і психологів існує думка, що у розглянутих випадках ми маємо справу з технологією знищення, яка прицільно працює на підлітках. Практика показує, що всі так звані «групи смерті» в мережі Інтернет спрямовані на уразливу в соціальному сенсі категорію осіб – дітей, які проходять період становлення. По той бік екрана з дитиною спілкується досвідчений психолог, якому підлітку, внаслідок розумової незрілості, нестабільності емоцій тощо, протистояти і опиратися дуже складно [27].

Україна тільки починає активно боротися із цими явищами. А тому з огляду на сказане в якості *de lege ferenda* пропонуємо доповнити ст. 120 КК новими кваліфікуючими ознаками щодо відповідальності організаторів неформальних спільнот, діяльність яких спрямована на спонукання дітей до самогубства. На нашу думку, вказані законодавчі новели сприятимуть посиленню боротьби із доведенням до самогубства в мережі Інтернет.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 120 КК, має матеріальний склад, тобто вважається закінченим із моменту настання наслідків: самогубства або замаху на самогубство потерпілого. При цьому необхідно, щоб потерпілий свідомо прагнув позбавити себе життя, а винний не вчиняв жодних дій, які безпосередньо спричиняють смерть потерпілому.

Обов'язковою ознакою доведення до самогубства є причинний зв'язок між діянням винного і самогубством або замахом на самогубство потерпілого. Ця вимога підтримується судовою практикою. Прикладом є ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України у справі Ш., який подав касаційну скаргу, вважаючи себе незаконно засудженим за ч. 1 ст. 120 КК.

Ш., проживаючи в будинку своєї співмешканки Г., шляхом її побиття, подавивши її волю до опору, умисно, не менше трьох разів шляхом внутрішніх ін'єкцій вводив їй в організм наркотичний засіб – розчин опію, що призвело до наркотичної залежності Г. Протягом року Ш. неодноразово бив Г., принижуючи її людську гідність, застосовував до неї фізичне та психічне насильство, примушував її до виготовлення і вживання наркотичних засобів. В один із днів у відповідь на зауваження Г. про припинення вживання спиртних на-

поїв зі сторонніми особами, які знаходилися в квартирі, Ш. знову побив Г., унаслідок чого вона, не витримавши жорстокого поводження з нею, систематичного приниження її людської гідності, вчинила замах на самогубство, для чого випила велику кількість таблеток «Ізоніазід», від яких могла померти, однак в результаті своєчасного надання медичної допомоги їй було врятовано.

В ухвалі колегії суддів за результатами розгляду касаційної скарги було зазначено, що доведення особи до замаху на самогубство, що стало наслідком жорстокого з нею поводження, передбачає наявність безпосереднього причинного зв'язку між фактом спроби самогубства та злочинними діями обвинуваченого. Установлення такого причинного зв'язку свідчить про наявність складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 120 КК [28, с. 495].

Для застосування частини 2 ст. 120 КК необхідно встановити наявність матеріальної або іншої залежності потерпілого від винного, яка встановлюється судом залежно від відносин, що між ними склалися. Під матеріальною залежністю розуміють випадки, коли потерпілий отримує від винного істотну матеріальну підтримку або перебуває на його утриманні, наприклад, залежність непрацездатної дружини від чоловіка, непрацездатних батьків від працездатних дітей тощо.

Під «іншою залежністю» розуміють залежність учня від викладача, підлеглого від начальника, залежність, пов'язану із проживанням потерпілого на житловій площі винного тощо. Судова практика, звичайно, розглядає як залежність і шлюбні відносини.

Так, Б., перебуваючи у шлюбі й маючи трьох неповнолітніх дітей, зловживав спиртними напоями, неодноразово бив дружину, принижував її. Одного разу, перебуваючи у стані сп'яніння, Б. затіяв чергову сварку і бійку. Дружина, не витримавши знущань чоловіка, вибігла з кімнати в кухню і випила оцту. Завдяки своєчасному медичному втручання її життя було врятоване. Вища судова інстанція визнала правильним засудження Б. за доведення своєї дружини до замаху на самогубство, вказавши, що сімейні стосунки створюють певну залежність між подружжям, яка є однією з умов кримінальної відповідальності за розглядуване кримінальне правопорушення.

Як «іншу залежність» судова практика також кваліфікує відносини, що складаються в релігійних сектах. Так, А. та К. втягли у секту «трясунів – п'ятидесятників» М. і своїми проповідями довели її до депресивного стану, через який вона покінчила життя самогубством, кинувшись під потяг. А. та К. визнали винними у доведенні М. до самогубства [4, с. 235].

Крім зазначених обставин, за ч. 2 ст. 120 КК кваліфікується доведення до самогубства або до замаху на самогубство двох або більше осіб або неповнолітнього.

Питання щодо встановлення суб'єктивної сторони доведення до самогубства серед науковців завжди було предметом жвавих дискусій. Згідно із традиційною точкою зору це кримінальне правопорушення може вчинюватись або з непрямим умислом, або з необережності [5, с. 53; 10, с. 28]. На думку вчених, винна особа усвідомлює, що своїми діями провокує («підштовхує», схиляє, спонукає) потерпілого на самогубство, передбачає можливість учинення останнім суїциду або замаху на суїцид, і хоча не бажає смерті, проте свідомо припускає можливість настання таких наслідків або ставиться до них байдуже. При необережній формі вини особа передбачає можливість настання таких наслідків, проте легковажно розраховує на їх відвернення, або не передбачає наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

При цьому автори вважають, що під час встановлення прямого умислу, тобто наявності бажання, щоб потерпілий покінчив із життям, відповідальність має наставати за умисне вбивство. Утім останнє твердження здається непереконливим.

Зокрема на можливість доведення до самогубства із прямим умислом указують об'єктивні ознаки цього складу кримінального правопорушення, а саме спосіб учинення діяння. Зазначені в законі способи: жорстоке поводження, шантаж, систематичне приниження, систематичний протиправний примус, схиляння до самогубства тощо свідчать, що винна особа, вчинюючи такі дії, передбачає, що вони можуть призвести до суїциду потерпілого, і саме таких наслідків від нього очікує. При цьому усвідомлення винним надзвичайної вразливості, емоційної нестійкості, психологічної невпевненості, заниженої самооцінки, які є особливостями психічного стану потерпілого, потрібно розцінювати як обставини, що вказують на прямий умисел доведення до самогубства. Таким чином, суб'єктивна сторона доведення до самогубства може виражатися як в умисній (прямому та непрямому умислі), так і в необережній формі вини. Якщо особа не передбачала і не могла передбачити самогубство або замах на самогубство з боку потерпілого, склад цього кримінального правопорушення буде відсутній.

Мотиви доведення до самогубства можуть бути різними: особисті неприязні відносини, корисливість, усунення конкурентів тощо. У нинішній редакції ст. 120 КК мотиви не мають значення для кваліфікації і можуть бути враховані судом при призначенні покарання. Утім слушною здається висловлена в літературі пропозиція щодо доповнення ст. 120 КК кваліфікуючою ознакою про вчинення цього діяння із корисливих мотивів [9, с. 9]. Її автором було доведено, що багато випадків доведення до самогубства відбуваються саме з метою заволодіти майном, грошима, іншими матеріальними благами потерпілого або позбутися матеріальної залежності від нього.

Відмежування доведення до самогубства від умисного вбивства передусім слід проводити за об'єктивною стороною. Якщо при доведенні до самогубства наслідок у вигляді смерті заподіюється безпосередньо самим потерпілим, який свідомо «наклав на себе руки» і позбавив себе життя, то при вбивстві смерть потерпілому спричиняється внаслідок діянь винного, так би мовити, без свідомої участі в цьому самого потерпілого.

Якщо ж має місце «підбурювання» до самогубства особи, яка не здатна розуміти значення вчинюваних щодо неї дій (наприклад, через малоліття або психічну хворобу), і при цьому самогубство або замах на нього відбулися, то такий «підбурювач» визнається посереднім виконавцем і повинен нести кримінальну відповідальність за умисне вбивство [24, с. 80].

У деяких випадках самогубство потерпілого може розглядатися як тяжкий наслідок інших кримінальних правопорушень. Наприклад, у п. 11 ППВСУ «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. зазначено, що тяжкими наслідками, передбаченими ч. 5 ст. 152 та ч. 5 ст. 153 КК можуть бути визнані зокрема смерть або самогубство потерпілої [23, с. 390]. У цих випадках додаткова кваліфікація вчиненого за ст. 120 КК не потрібна.

Не можуть кваліфікуватися за ст. 120 КК випадки самогубства внаслідок учинення щодо особи будь-яких законних дій, наприклад, законного затримання за вчинення правопорушення.

Висновки. Вивчення наукової літератури, судової практики та приписів чинного КК України щодо з'ясування ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 120 КК, та проблемних питань його кваліфікації дозволяє зробити наступні висновки.

1. За останні роки в Україні істотно збільшилася кількість самогубств. І хоча наша країна не входить до першої десятки держав із найвищими показниками самогубств на душу населення, проте перевищує середньосвітові показники майже вдвічі. Також встановлено, що в сучасній Україні катастрофічно збільшується рівень дитячих самогубств. У боротьбі із указаними протиправними діяннями важливу роль відіграє ст. 120 КК «Доведення до самогубства», від чіткості і зрозумілості приписів якої залежить ефективність застосування кримінального закону.

2. Доведено, якщо домашнє насильство, мордування або катування потерпілого призводить до його самогубства або замаху на самогубство, вчинені діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених статтями 126, 126¹ або 127 КК та ст. 120 КК.

3. За новою редакцією ст. 120 КК згідно із Законом України № 2292-VIII від 08.02.2018 р. перелік способів доведення до самогубства перестав бути

вичерпним, що має позитивний характер, адже дозволяє встановлювати ознаки складу даного кримінального правопорушення у нетипових випадках впливу на психіку потерпілої особи, з метою викликати у неї бажання скоїти суїцид.

4. Визначення «схиляння до самогубства» та «інших дій, що сприяють вчиненню самогубства» в якості нових ознак об'єктивної сторони розглядуваного кримінального правопорушення є правильним кроком законодавця, по-перше, тому що указаним діянням властивий високий рівень суспільної небезпечності. По-друге, криміналізація схиляння до самогубства і дій із сприяння самогубству істотно розширяє межі застосування ст. 120 КК, що дозволяє ліквідувати прогалини у кримінальному праві, адже у попередній редакції ч. 1 ст. 120 КК перелік способів доведення до самогубства був вичерпним і не охоплював нетипових дій винної особи, прямо в законі не передбачених. По-третє, обґрунтованість розглядуваних законодавчих змін підтверджується як вітчизняним законотворчим досвідом, так і сучасним кримінальним правом інших країн.

5. З огляду на активізацію в мережі Інтернет руйнівної діяльності окремих осіб, спрямованої на схиляння дітей і підлітків до вчинення суїциду, *de lege ferenda* пропонуємо доповнити ст. 120 КК новими кваліфікуючими ознаками щодо кримінальної відповідальності організаторів неформальних спільнот, діяльність яких спрямована на спонукання дітей до самогубства. На нашу думку, вказані законодавчі новели сприятимуть посиленню боротьби із доведенням до самогубства в мережі Інтернет.

6. Є підстави підтримати висловлену в літературі пропозицію щодо доповнення ст. 120 КК кваліфікуючою ознакою про вчинення цього діяння із корисливих мотивів. Проведені дослідження свідчать, що багато випадків доведення до самогубства відбуваються саме з метою заволодіти майном, грошима, іншими матеріальними благами потерпілого або позбутися матеріальної залежності від нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пояснювальна записка від 19.02.2021 р. до проєкту Закону України про внесення змін до статті 42⁴ Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо продажу лікарських засобів дітям. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/554126> (дата звернення: 26.02.2021).
2. Кірієнко В. О. Кримінально-правові та кримінологічні засади запобігання доведенню особи до самогубства або до замаху на самогубство: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: НУВС, 2017. 21 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2396/kriminal_no_pravovi_ta_kriminologichni_z.pdf?sequence=2&isAllowed=y (дата звернення: 26.02.2021).

3. Сайт інформаційного агентства «Інтерфакс-Україна». URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/search.html?q=%D1%81%D0%B0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0> (дата звернення: 26.02.2021).
4. Бажанов М. И. Избранные труды /отв. ред. В. Я. Таций. Харьков: Право, 2012. 1244 с.
5. Бородин С. В. Преступления против жизни. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2003. 467 с.
6. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с.
7. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права, 2013. 768 с.
8. Гуторова Н. О. Кара як мета кримінального покарання. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 42–46.
9. Гусак О. А. Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса: Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2014. 20 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2064/%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B0%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 26.02.2021).
10. Уколова Ю. О. Проблемы квалификации доведения до самоубийства как преступного деяния: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2008. 31 с.
11. Фесенко Є. В. Гуманізація як принцип кримінального права України. *Юридична Україна*. 2018. №8. С. 21–25.
12. Филиппова С. В. Склонение к совершению самоубийства или содействие совершению самоубийства: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 2020. 21 с.
13. Шестопалова Л. М. Самогубство та доведення до самогубства: заходи протидії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. 21 с.
14. Ярмиш Н. М. Проблеми відмежування вбивства від деяких суміжних злочинів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2005. Вип. 29. С. 114–118.
15. Про внесення зміни до статті 120 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства: Закон України від 08.02.2018 р. № 2292-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 72. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
16. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
17. Shevchenko Y. A. Question on the state supremacy over the law: the context of reforming Ukraine's criminal legislation. *L'Europe Unie/United Europe: Journal – France and Romania*. 2019. № 14/14. P. 18–28. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=757370> (дата звернення: 26.02.2021).

18. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 26.02.2021).
19. Коробеев А. И. Преступные посягательства на жизнь и здоровье человека: монография. Москва: Юрлитинформ, 2012. 317 с.
20. Уголовный кодекс УССР: утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г. Харьков: Изд. Наркомюста УССР, 1922. 50 с.
21. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: текст с постатейными разъяснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем. Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. 322 с.
22. Кірієнко В. О. Историчний аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за доведення до самогубства або до замаху на самогубство. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 5. С. 198–200. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/45.pdf> (дата звернення: 26.02.2021).
23. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ. 1973–2011 рр. / під ред.: В. Тютюгіна, Ю. Грошового, О. Капліної. Харків: Право, 2011. 456 с.
24. Зінченко І. О., Володіна О. О. Кваліфікація кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я особи: навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Панова. Харків: Право, 2019. 248 с.
25. Зінченко І. О., Самощенко І. В. Про поняття шантажу в кримінальному праві. *Кримінальне право України*. 2006. № 9. С. 3–8.
26. Пояснювальна записка до проекту Закону України від 17.02.2016 № 4088 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за сприяння вчиненню самогубства)». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH35K00A.html (дата звернення: 26.02.2021).
27. Веприцький Р. С., Гладкова Є. О. Групи смерті: що це таке і як уберегти дитину: науково-методичні рекомендації. Харків: ХНУВС, 2017. 14 с.
28. Практика судів України з кримінальних справ, 2006–2007 / за заг. ред. В. В. Сташиса. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 879 с.

REFERENCES

1. *Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do statti 424 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo prodazhu likarskykh zasobiv ditiam*. (2021, February 19). [Explanatory note to the draft Law of Ukraine on Amendments to Article 424 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses concerning the Sale of Medicines to Childre]. Retrieved from <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/554126> [in Ukrainian].
2. Kiriienko, V. O. (2017). *Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady zapobihannia dovedenniui osoby do samohubstva abo do zamakhu na samohubstvo* [Criminal law and criminological principles of preventing a person from committing suicide or

- attempted suicide*]. (PhD thesis). Kharkiv. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/2396/kriminal_no_pravovi_ta_kriminologichni_z.pdf?sequence=2&isAllowed=y [in Ukrainian].
3. Sait Iformatsiinoho ahentstva «Interfaks-Ukraina» [Website of the Interfax-Ukraine Information Agency]. (2021, February 26). Retrieved from <https://ua.interfax.com.ua/news/search.html?q=%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%B1%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0> [in Ukrainian].
 4. Bazhanov, M. I. (2012). *Izbrannyye trudy [Selected Works]*. In V. Ya. Tacij (Ed.). Harkov: Pravo [in Russian].
 5. Borodin, S. V. (2003). *Prestupleniya protiv zhizni [Crimes against life]*. SanktPeterburg: Yuridicheskij centr Press [in Russian].
 6. Brych, L. P. (2013). *Teoriia rozmezhuvannia skladiv zlochyniv [Theory of delimitation of crimes]*. Lviv: Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
 7. Hryshchuk, V. K. (2013). *Filosofsko-pravove rozuminnia vidpovidalnosti liudyny [Philosophical and legal understanding of human responsibility]*. (Candidate's thesis). Khmelnytskyi [in Ukrainian].
 8. Hutorova, N. O. (2002). Kara yak meta kryminalnoho pokarannia [Punishment as the purpose of criminal punishment]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 20, 42-46 [in Ukrainian].
 9. Husak, O. A. (2014). *Kryminalno-pravova kharakterystyka dovedennia do samohubstva [Criminal-legal characteristics of leading to suicide]*. (PhD thesis). Odesa. Retrieved from <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2064/%D0%93%D1%83%D1%81%D0%B0%D0%BA.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
 10. Ukolova, Yu. O. (2008). *Problemy kvalifikacii dovedeniya do samoubijstva kak prestupnogo deyaniya [Problems of qualification of bringing to suicide as a criminal act]*. (PhD thesis). Moskva [in Russian].
 11. Fesenko, Ye. V. (2018). Humanizatsiia yak pryntsyup kryminalnoho prava Ukrainy [Humanization as a principle of criminal law of Ukraine]. *Yurydychna Ukraina – Legal Ukraine*, 8, 21-25 [in Ukrainian].
 12. Filippova, S. V. (2020). *Skлонenie k soversheniyu samoubijstva ili sodejstvie soversheniyu samoubijstva [Inclination to commit suicide or assistance in committing suicide]*. (PhD thesis). Moskva [in Russian].
 13. Shestopalova, L. M. (2001). *Samohubstvo ta dovedennia do samohubstva: zakhody protydii [Suicide and bringing to suicide: countermeasures]*. (PhD thesis). Kyiv [in Ukrainian].
 14. Yarmysh, N. M. (2005). Problemy vidmezhuvannia vbyvstva vid deiakyykh sumizhnykh zlochyniv [Problems of distinguishing murder from some related crimes.]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 29, 114-118 [in Ukrainian].
 15. Pro vnesennia zminy do statti 120 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za spriannia vchynenniu samohubstva: Zakon Ukrainy vid 08.02.2018 №2292-VIII. (2018). [About modification of article 120 of the Criminal code of Ukraine concerning establishment of criminal liability for as-

- sistance in commission of suicide. Law of Ukraine dated February 8, 2018]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 13, art. 72. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2292-19#Text> [in Ukrainian].
16. Konstytutsiia Ukrainy. (1996). [The Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 30, art. 141. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
17. Shevchenko, Y. A. (2019). Question on the state supremacy over the law: the context of reforming Ukraine's criminal legislation. *L'Europe Unie/United Europe: Journal – France and Romania*, 14/14, 18-28. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=757370>.
18. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. (2001). [Criminal codex of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine*, 25-26, art.131. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
19. Korobeev, A. I. (2012). *Prestupnye posyagatelstva na zhizn i zdorove cheloveka [Criminal attacks on human life and health]*. Moskva: Yurlit – inform [in Russian].
20. *Ugolovnyj kodeks USSR: utverzhdennyj VUCIK 23 avgusta 1922 g. (1922)*. [The Criminal Code of the Ukrainian SSR: approved by the All-Union Central Executive Committee on August 23, 1922]. Harkov: Izd. Narkomyusta USSR [in Russian].
21. *Ugolovnyj kodeks USSR v redakcii 1927 goda: tekst s postatejnymi razyasneniyami iz cirkulyarov i postanovlenij Narkomyusta i Verhovnogo Suda USSR i opredelenij UKK Verhovnogo Suda USSR (po 1 iyulya 1927 g.) s sopostavitelnoj tablitsiej statej UK staroj i novoj redakcii i alfavitno-predmetnym ukazatelem. (1927)*. [The Criminal Code of the Ukrainian SSR as amended in 1927: a text with article-by-article explanations from the circulars and resolutions of the People's Commissariat of Justice and the Supreme Court of the Ukrainian SSR and the definitions of the Criminal Code of the Supreme Court of the Ukrainian SSR (up to July 1, 1927) with a comparative table of articles of the Criminal Code of the old and new editions and an alphabetical-subject index] [in Russian].
22. Kirienko, V. O. (2017). Istorychnyi analiz zakonodavstva pro kryminalnu vidpovidalnist za dovedennia do samohubstva abo do zamakhu na samohubstvo [Historical analysis of the legislation on criminal liability for leading to suicide or suicide attempt]. *Pidpriemnytstvo, gospodarstvo i parvo – Entrepreneurship, economy and law*, 5, 198-200. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/5/45.pdf> [in Ukrainian].
23. Tiutiuhin, V., Hroshovoho, Yu., & Kaplina, O. (Eds.). *Zbirnyk postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy z kryminalnykh sprav. 1973-2011 r. (2011)*. [Collection of resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine on criminal cases. 1973-2011]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
24. Zinchenko, I. O., & Volodina, O. O. (2019). *Kvalifikatsiia kryminalnykh pravoporushen proty zhyttia ta zdorovia osoby [Qualification of criminal offenses against life and health of the person]*. In M. I. Panov (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
25. Zinchenko, I. O., & Samoshchenko, I. V. (2006). Pro poniattia shantazhu v kryminalnomu pravi [On the concept of blackmail in criminal law]. *Kryminalne pravo Ukrainy – Criminal law of Ukraine*, 9, 3-8 [in Ukrainian].

26. *Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy vid 17.02.2016 № 4088 «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za spriannia vchynenniu samohubstva)»*. (2016). [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine (concerning the establishment of criminal liability for aiding and abetting suicide). Explanatory note to the draft Law of Ukraine dated 17.02.2016]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH35K00A.html [in Ukrainian].
27. Veprytskyi, R. S., & Hladkova, Ye. O. (2017). *Hrupy smerti: shcho tse take i yak uberehty dytynu [Death groups: what it is and how to protect a child]*. Kharkiv: KhNUVS [in Ukrainian].
28. *Praktyka sudiv Ukrainy z kryminalnykh sprav, 2006-2007*. (2008). [Practice of courts of Ukraine in criminal cases, 2006-2007]. In V. V. Stashys (Ed.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.03.2021 р.

Стаття пройшла рецензування 15.03.2021 р.

Стаття рекомендована до опублікування 24.03.2021 р.

И. А. ЗИНЧЕНКО

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права № 2 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

Е. В. ШЕВЧЕНКО

кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры уголовного права № 1 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков

ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДОВЕДЕНИЕ ДО САМОУБИЙСТВА (СТ. 120 УК УКРАИНЫ)

Статья посвящена выяснению проблемных вопросов уголовной ответственности за доведение до самоубийства (ст. 120 УК Украины). Авторами доказано, что в борьбе с указанным противоправным деянием важную роль играет ст. 120 УК «Доведение до самоубийства», от четкости и понятности предписаний которой зависит эффективность применения уголовного закона.

В статье с учетом современной юридической литературы проанализировано содержание последних законодательных новелл по признакам состава данного уголовного преступления, рассмотрены спорные вопросы квалификации доведения до самоубийства и его отграничения от смежных деяний, высказанные предложения по дальнейшему совершенствованию уголовной ответственности за доведение до самоубийства, учитывая реалии сегодняшнего дня. Выяснено содержание новых признаков состава уголовного нарушения доведения до самоубийства, которыми

ст. 120 УК была дополнена Законом Украины № 2292-VIII от 08.02.2018, а именно понятие: «систематическое противоправное принуждение к действиям, которые противоречат воле потерпевшего», «склонение к самоубийству», «другие действия, способствующие совершению самоубийства» и др. Освещен ряд проблем, связанных с предотвращением детских самоубийств, проанализированы тенденции современной судебной практики по квалификации доведения до самоубийства и покушения на него.

Ключевые слова: уголовная ответственность, самоубийство, доведение до самоубийства, шантаж, склонение к самоубийству.

I. O. ZINCHENKO

Ph.D. in Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Criminal Law Department No. 2, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

Ye. V. SHEVCHENKO

Ph.D. in Legal Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Criminal Law Department No. 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv

ISSUES OF CONCERN IN THE AREA OF THE CRIMINAL LIABILITY FOR INCITEMENT TO SUICIDE (ARTICLE 120 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

Problem setting: According to data of the report issued by the World Health Organization (WHO) in the run-up to World Suicide Prevention Day observed on 10 September, about 800,000 persons worldwide die due to suicide every year, which is one case of suicide every 40 seconds. 79% of suicides are committed in low- and middle- income countries. Simultaneously, these data do not take into account attempted suicides. According to the WHO assessment, attempted suicides are about 20 times more frequent than “completed” suicides. Within the context of this dramatic statistics, Ukraine is in the unenviable position. Although our country does not rank among the first ten countries with the highest numbers of suicides per capita, its numbers are more than twice the world average numbers. The above-mentioned facts make it possible to assert that Article 120 of the Criminal Code of Ukraine (CCU) “Incitement to Suicide” plays the important role in tackling the mentioned unlawful actions. Clarity and readability of provisions of this Article influence effectiveness of applying the criminal law.

Recent research and publication analysis: Numerous Ukrainian and foreign scientists, namely M. I. Bazhanov, S. V. Borodin, L. P. Brich, V. K. Grishchuk, N. O. Gutorova, O. A. Gusak, V. O. Kirienko, Yu. O. Ukolova, E. V. Fesenko, S. V. Filipova, L. M. Shestopalova, N. M. Yarmysh, et al., have studied issues of the criminal liability for incitement to suicide. Their scientific papers have been dedicated to examining elements of this criminal offense, problems of the legal qualification of the offense, and determining

criminological measures for preventing incitement to suicide or attempted suicide. Nevertheless, it became necessary to indicate new elements of this criminal offense, determining their influence on the legal qualification, distinguishing this offense from overlapping crimes, and expressing propositions regarding further enhancement of criminal liability for incitement to suicide relevant to contemporary issues after the entry into force of the Law of Ukraine No. 2292-VIII of 08 February 2018. This Law amended Article 120 of the CCU.

Paper objective: Hence, the article's objective is to analyse elements of a criminal offense such as incitement to suicide enshrined in Article 120 of the CCU, to reveal the content of the latest legislative novelties, and to ascertain tendencies of the court practice concerning the correct qualification of this criminal offense, drawing on the thorough analysis of scientific literature. The authors think accomplishing the established goals will conduce to more effective enforcement of the criminal law, will enable to avoid mistakes in qualifying this criminal offense, and may be taken into consideration in the law-making activity in the process of amending provisions of Article 120 of the CCU.

Paper main body: Incitement to suicide is one of the most dangerous criminal offenses against the person. The criminal liability for it is established in Article 120 of the CCU. According to Paragraph 1 of Article 120 of the CCU, the liability for incitement to suicide or attempted suicide ensued if a victim had committed corresponding actions under cruel treatment, blackmail, coercion to unlawful actions, or systematic humiliation of his/her human dignity by an offender. The same act, which was committed in respect of a person who was in financial or other dependence upon an offender, or in respect of two or more persons, and such act as provided for by Paragraph 1 or 2 of this Article, where it was committed in respect of a minor, were recognized as elements of the criminal offense set out in Paragraph 2 and Paragraph 3 of Article 120 of the CCU, respectively.

Inducement to suicide and other acts abetting a suicide are new elements of the objective side of the considered criminal offense. Enshrinement of these elements in the CCU is commendable in general. Firstly, the mentioned acts are characterized by the high level of threat to public security. Secondly, criminalization of inducement to suicide and acts in abetment of suicide significantly expands an area for applying Article 120 of the CCU. This enables to eliminate gaps in the criminal law because the previous edition of Paragraph 1 of Article 120 of the CCU contained an exhaustive list of ways for incitement to suicide and did not encompass more "insidious" and non-typical acts of a culprit, which were not directly provided by the law. Thirdly, both the domestic law-making experience and the cotemporary criminal law of other countries confirm justification of the considered legislative amendments.

In Ukraine, so-called "death groups" actively function on social media and (predominantly) aim at inducement of minors to suicide. Draft laws No. 5122-1 "On Amending the Law of Ukraine "On Medicines" Regarding Prohibition of Selling Medicines to Persons under 14 Years of Age" and No. 5131 "On Amending the Code of Ukraine on Administra-

tive Offenses Regarding Strengthening the Liability for Violating the Requirements of the Law of Ukraine “On Medicines”, which were prepared and submitted to the Verkhovna Rada of Ukraine on 22 February 2021, are legislative reactions to such negative phenomena. These draft laws contemplate improving the control over distributing medicines through establishing the minimum age at which a person acquire the right to purchasing medicines.

Conclusion of the research: According to the new edition of Article 120 of the CCU and in compliance with the Law of Ukraine No. 2292-VIII of 08 February 2018, the list of ways for incitement to suicide ceased to be exhausted. It is a positive novelty because it enables to ascertain elements of this criminal offense in non-typical cases related to an influence on the psyche of a victim in order to give rise to a desire to commit a suicide.

Defining “inducement to suicide” and “other acts abetting suicide” as new elements of the objective side of the considered criminal offense is a right step of the legislator.

Taking into account the intensification of destructive activities of certain persons on the Internet oriented towards inducement of children and adolescents to suicide, we suggest (as *de lege ferenda*) supplementing Article 120 of the CCU with new qualifying elements regarding the criminal liability of organizers of informal communities oriented towards inducing children to suicide. We think the aforementioned legislative novelties will foster strengthening the fight against incitement to suicide on the Internet.

There are grounds for supporting a position concerning supplementing Article 120 of the CCU with a qualifying element on committing this offense for mercenary reasons expressed in literature. The done research states that the large number of cases of incitement to suicide occur for purpose to seize property, monetary funds, and other material goods of a victim or to get rid of financial dependence on him/her.

Short Abstract for an article

Abstract. The article is dedicated to ascertaining issues of concern in the area of the criminal liability for incitement to suicide (Article 120 of the CCU). The authors have proven that Article 120 of the CCU “Incitement to Suicide” plays the important role in tackling the above-mentioned unlawful actions. Clarity and readability of provisions of this Article influence effectiveness of applying the criminal law.

Having taken into account contemporary juridical literature, the authors analyse the content of the latest legislative novelties regarding elements of this criminal offense, consider contradictory issues concerned with qualification of incitement to suicide and distinguishing it from overlapping crimes, and make recommendations for further enhancement of the criminal liability for incitement to suicide relevant to contemporary issues. The authors have indicated the content of new elements of the criminal offense regarding incitement to suicide. Article 120 of the CCU was amended by the Law of Ukraine No. 2292-VIII of 08 February 2018, which enshrines these new elements, namely “systematic unlawful coercion to actions contradicting the will of a victim”, “inducement to suicide”, “other acts abetting suicide”, etc. The authors have disclosed a number of problems re-

lated to preventing children suicides and analysed tendencies of the contemporary court practice concerning the qualification of incitement to suicide or attempted suicide.

Key words: criminal liability, suicide, incitement to suicide, blackmail, inducement to suicide.

Article details:

Received: 01 March 2021

Revised: 15 March 2021

Accepted: 24 March 2021

Рекомендоване цитування: Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Проблемні питання кримінальної відповідальності за доведення до самогубства (ст. 120 КК України). *Економічна теорія та право*. 2021. № 1 (44). С. 118–142. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-44-1-118>.

Suggested Citation: Zinchenko, I. O., & Shevchenko, Ye. V. (2021). Problemni py-tannia kryminalnoi vidpovidalnosti za dovedennia do samohubstva (st. 120 KK Ukrainy) [Issues of concern in the area of the criminal liability for incitement to suicide (Article 120 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Ekonomichna teoriia ta pravo – Economic Theory and Law*, 1 (44), 118–142. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2021-44-1-118>.